

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Miloslav A. Valouch
Jubilejní rok JČMF

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 7 (1962), No. 1, 8--14

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/139808>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1962

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

nizace Jednoty se mnoho podařilo, ale mnoho se dá ještě zlepšit, neboť jsme zdaleka nevyčerpali všechny možnosti.

Účelem článku bylo zhodnotit především organizační strukturu JČMF. Domnívám se, že organizace vcelku vyhovuje; jestli se někdy něco nepodařilo, bylo to spíše vinou lidí než organizace. Přesto je dobře zamyslet se při příležitosti jubilejního sjezdu, co by se ještě dalo na organizační strukturu Jednoty zlepšit. K úvaze dávám tyto připomínky:

a) Rozšířit předsednictvo ústředního výboru o předsedy čtyř hlavních komisí (1 až 4). V předsednictvu se projednává mnoho věcí, které patří do oboru činnosti těchto komisí. Jednání by se urychlilo, kdyby předsedové komisí byli jednání osobně přítomni.

b) Pověřit každého člena ústředního výboru JČMF nějakou důležitou funkcí v JČMF tak, aby členové ÚV byli přímo účastni na práci v Jednotě buď v pobočkách nebo v ústředních komisích, v redakčních radách apod.

c) Zajistit v organizačním řádu, že funkcionář Jednoty může zůstat ve své funkci jen omezený počet funkčních období. To nás donutí, že budeme hledat stále nové a nové pracovníky mezi našimi členy a že se tím bude rozšiřovat počet zkušených funkcionářů.

d) Zajistit v organizačním řádu JČMF, popřípadě v pracovním řádu ústředního výboru, že styk ústředního výboru s pobočkami se nebude dít pouze písemně, ale že se vedoucí funkcionáři poboček svolají nejméně jednou za rok k projednání hlavních úkolů Jednoty, jak se skutečně děje v posledních letech.

V závěru bych rád však upozornil na zkušenost všeobecně známou. Sebe promyšlenější organizace nám nepomůže, neobsadíme-li všechny důležité funkce schopnými a obětavými pracovníky, kteří jsou Jednotě oddáni. Rozestavení lidí na pravá místa je nejdůležitější a nejobtížnější problém, který bude jubilejní sjezd řešit. Pevně doufáme, že jej rozřešíme úspěšně, ke zduaru Jednoty.

JUBILEJNÍ ROK JČMF

MILOSLAV VALOUCH

Z iniciativy čtyř studentů matematiky a fyziky na filosofické fakultě pražské university vznikl v r. 1862 studentský spolek s českým a německým názvem: Spolek pro volné přednášky z matematiky a fyziky – Verein für freie Vorträge aus der Mathematik und Physik. Podle stanov měl spolek usnadňovat vzdělávání a odborné školení svých členů, především výcvikem v odborných přednáškách a jejich hodnocením. Již r. 1869 byly stanovy spolku změněny tak, že se ze studentského spolku stává společností s mnohem širší členskou základnou, ve které se sdružují postupně prakticky všichni studenti a učitelé matematiky, fyziky a deskriptivní geometrie v českých zemích. Současně mění spolek svůj název na Jednota českých matematiků a jeho posláním je pečovat – třeba to není v názvu plně vyjádřeno – o rozvoj matematiky i fyziky v českých zemích. Hlavní náplní života společnosti zůstávají odborné přednášky, avšak velmi rychle se rozvíjí také péče o vyučování matematice a fyzice. Již na

prvním sjezdu uspořádaném JČM r. 1870 byla vedle odborných přednášek také jednání o terminologii a o didaktických, metodických a organizačních otázkách vyučování matematice a fyzice na středních školách. Péče o rozvoj matematických a fyzikálních věd a o zvyšování úrovně jejich vyučování zůstávají pak až do dnešní doby dvěma hlavními úkoly, jejichž plnění se v dobrovolné spolkové činnosti věnují naši nejlepší učitelé vysokých a středních škol a v poslední době také vědeckí pracovníci z vědeckých ústavů akademií a resortů.

Novými stanovami z r. 1912 se mění název společnosti na Jednota českých matematiků a fyziků a upravuje se nově také vnitřní organizace práce tak, že je možno zřizovat odbory společnosti ve vysokoškolských městech jako její dosti samostatné složky. K této změně dochází v souvislosti se vznikem české vysoké školy technické v Brně r. 1899. Zatímco dosud byla Praha jediným živým střediskem spolkové práce matematiků a fyziků, začínají se v Brně scházet členové JČMF ve fyzikálním ústavu nové techniky a vytváří se další středisko spolkové práce, které je pak po změně stanov r. 1913 organizováno jako brněnský odbor JČMF.

R. 1919 se v souvislosti se vznikem samostatného státu Čechů a Slováků mění název společnosti na Jednota československých matematiků a fyziků a její činnost se rozšiřuje i na Slovensko. Téhož roku je sice zřízena zákonem Komenského universita v Bratislavě, avšak otevřeny byly pouze lékařská fakulta a duchovnědné fakulty právnická a filosofická. Přesto se tu koncem třicátých let seskupuje kolem fyzikálního ústavu lékařské fakulty skupina členů JČMF a vzniká matematicko-fyzikální kroužek, jehož činnost byla podporována ústředím JČMF. Tento kroužek měl být změněn v bratislavský odbor JČMF, což bylo schváleno valnou schůzí r. 1938, ale k tomu již nedošlo, neboť události před druhou světovou válkou to znemožnily.

Tak se během desítekletí až do rozsahu celostátní dobrovolné organizace československých matematiků a fyziků vyvinula společnost, která vznikla jako studentský spolek, jehož ustavující schůze se konala 28. března 1862. Tento den je právem pokládán nejen za den vzniku studentského spolku, ale i dnešní Jednoty československých matematiků a fyziků. Proto Jednota právě letos oslavuje sto let svého trvání.

Jubileum bývá vždy příležitostí, při které se vzpomíná na události ze života jubilanta, ať už jím je osoba nebo instituce; také odborný spolek má svůj životní běh, který lze hodnotit v rámci historie národního a státního života. Jde-li o celé století života, které je nadto v národním životě Čechů a Slováků tak bohaté na závažné události hluboce do něho zasahující, pak zevrubné vyličení běhu života a aspoň částečné jeho zhodnocení je úlohou velmi nesnadnou a nelze ji splnit jen článkem v časopise. Proto vychází k jubileu Jednoty z podnětu jejího ústředního výboru ve Státním pedagogickém nakladatelství samostatná knížka „100 let Jednoty československých matematiků a fyziků“.*) Jejím autorem je dlouholetý člen a funkcionář Jednoty František Veselý z Plzně a předmluvu k ní napsal nynější předseda Jednoty ministr školství a kultury František Kahuda.

*) Knížku lze objednat objednacím lístkem, který je vložen v tomto sešitu časopisu.

Dějiny Jednoty jsou nerozlučně spojeny s dějinami rozvoje matematických a fyzikálních věd v našich zemích a tyto vědy opět s dějinami našeho středního a vysokého školství. V uvedené publikaci, psané populárně, bez výslovných vědeckých aspirací, je podán obraz těchto dějin a zároveň je tu též nastíněn vývoj matematických a fyzikálních věd u nás od založení Karlovy university v r. 1348. Kniha ukazuje, že naši matematicové a fyzikové mohou s hrdostí dnes přehlížet dílo vykonané nezištnou a obětavou prací předchozích generací. Všimněme si jen některých stránek tohoto díla.

Od r. 1872 vydávala Jednota Časopis pro pěstování matematiky a fyziky, jehož do r. 1950 vyšlo 75 ročníků. Zvláště významnou úlohu v buzení zájmu středoškolských žáků o matematiku, fyziku a astronomii měla od r. 1892 Příloha Časopisu, která se od r. 1922 stala samostatným časopisem pro žáky středních škol pod názvem „Rozhledy matematicko-přírodovědecké“. Jednota vydávala od r. 1873 středoškolské učebnice matematiky, fyziky a deskriptivní geometrie, jejichž vysokou kvalitu zajišťovala vnitřní spolkovou diskusí a kritikou. Značný zisk z tohoto vydavatelského podnikání, který by byl jinak plynul do kapes soukromých nakladatelů, sloužil Jednotě hlavně k úhradě deficitních publikací, mezi něž patřil i Časopis, který dostávali členové zdarma. To umožnilo mimo jiné vydávání vysokoškolských učebnic a vědeckých monografií v době, kdy počet studentů matematiky a fyziky na univerzitách a vědeckých pracovníků nevytvářel dostatečnou základnu pro vydávání těchto knih a dosažení podnikatelského zisku. Zvláště za první republiky, kdy Jednota vytvořila kolem původního nakladatelství celou skupinu podniků a využívala zisku z nich plynoucího, stala se tato forma svépomoci, třebaže nezvyklá mezi společnostmi, velmi výhodnou. Umožnila Jednotě, aby nejen ve větší míře vydávala v zájmu rozvoje vědy obchodně nevýhodné publikace, ale aby např. vybudovala z malých počátků největší odbornou matematicko-fyzikální knihovnu u nás a poskytovala svým členům, zejména studentům vysokých škol, různé členské výhody při poměrně nízkém členském příspěvku.

Právě tak jako nakladatelství Jednoty také ostatní její podniky neměly jen výdělečný cíl, nýbrž zajišťovaly také plánovitě lepší službu pro rozvoj vědy i vyučování. Tak tiskárna Jednoty byla postupně vybudována v největší naší specializovanou tiskárnu pro zvláště náročné matematicko-fyzikální, chemické a technické texty. Ve výrobě vědeckých a učebních pomůcek, kterou vybudovala Jednota pod názvem FYSMA, se uskutečňovaly podněty a návrhy z širokých řad členů. Knihkupectví Jednoty se stalo střediskem, které velmi pružně obstarávalo zahraniční literaturu zájemcům z řad matematiků, fyziků a inženýrů. Nadto pomáhala Jednota i některým jiným vědeckým společnostem vydáváním jejich publikací za výhodných podmínek.

Velmi závažnou úlohu měla Jednota v zahraničních stycích matematiků a fyziků. Udržovala styky s většinou sesterských matematických a fyzikálních společností po celém světě a využívala jich zejména k výměně časopisů a jiných publikací pro svou knihovnu, která měla již před druhou světovou válkou více než 10 000 svazků a v níž bylo přes 100 zahraničních časopisů. Na schůzích Jednoty často přednášeli vědci ze zahraničí a přispívali též do Časopisu, který byl reprezentačním časopisem našich

matematických a fyzikálních věd. Mezi čestnými členy Jednoty bylo mnoho vynikajících zahraničních vědců.

Je možno říci, že také vývoj našeho školství, zejména ovšem se zřetelem na vyučování matematice, fyzice a deskriptivní geometrii, je spjat s činností Jednoty; není to neskromná sebechvála, když k tomu připojíme, že tendence, které Jednota jako celek i většina jejích význačných členů vnášela do našeho školství, byly ve své době vždy pokrokové. Není tu místo na podrobné probrání tohoto tématu, to by si zasloužilo zvláštní článek. Uvedme tu však aspoň jeden příklad za všechny: Roku 1917 za první světové války začala se Jednota organizovaně zabývat reformou střední školy. Příslušná její komise vypracovala návrh reformy českých středních škol a seznámila s ním v r. 1919 širokou veřejnost. Tiskem byl vydán r. 1921 ve zpracování člena komise B. Šalamona pod názvem „Návrh Jednoty českých matematiků a fyziků na reformu střední školy“. V něm a v pozdějších jeho obměnách se objevují myšlenky např. o sblížení tehdejší měšťanské a střední školy, o zavedení rukodělné práce v prvních dvou třídách s mravně výchovným cílem, aby se žáci naučili vážit si fyzické práce apod., které v plném rozvinutí jsou realizovány teprve dnes. Jistě v tom můžeme vidět vliv Velké říjnové socialistické revoluce. K realizování návrhu za první republiky ovšem nedošlo, neboť reakční buržoazie na tom neměla zájem, zejména když revoluční vlny opadly.

Každé jubileum bývá poznamenáno charakterem současné doby a je tomu také ve zvlášť význačné míře při jubileu Jednoty. V posledním desetiletí byl u nás vybudován socialismus a vstupujeme do etapy výstavby rozvinuté socialistické společnosti. Budeme tedy hodnotit dílo vykonané Jednotou za uplynulá léta také z hlediska, jak posloužilo výstavbě socialismu a jaká je a bude úloha Jednoty v další etapě vývoje našeho národního života. Tím se bude zabývat hlavně jubilejní spolkový sjezd, který se bude konat v Praze ve dnech 17. až 19. dubna 1962. V jeho rámci bude též slavnostní shromáždění ve staroslavném Karolinu za účasti delegace strany a vlády a delegátů našich vědeckých a kulturních institucí a organizací a spřátelených sesterských společností ze zahraničí. Přitom bude jistě provedeno zhodnocení nejpovolanějšími orgány. Aníž bychom předbíhali, připomeňme si zde aspoň některá fakta z poslední doby, která nejsou všeobecně známa zejména nejmladším generacím našich matematiků a fyziků.

Okupace ztížila a v některých směrech i zastavila činnost Jednoty podobně jako rdousivě zasáhla v jiných národních institucích a v celém kulturním životě. Jednota přirozeně stejně jako většina našeho lidu vzdorovala útlaku okupantů a s využitím svých možností snažila se např. zaměřením své vydavatelské činnosti pomáhat studentům zavřených vysokých škol v dalším samostatném studiu. Skupina funkcionářů a členů Jednoty připravovala tajně nové řešení problémů našeho školství a vědy a znovuvybudování vyučování na vysokých školách po skončení války. Jednota se také ihned přihlásila veřejně ke košickému vládnímu programu a rozvinula znovu veškerou svou činnost k napravení následků okupace.

Po vítězném Únoru 1948 se v souvislosti s nastoupením cesty k budování socialismu

začala zásadně měnit funkce Jednoty v našem státním životě. Velkou část péče o rozvoj vědy a vyučování, zejména po stránce hmotného zabezpečení, převzaly postupně státní instituce. Podniky Jednoty byly v tomto období znárodněny nebo se jiným způsobem staly socialistickým majetkem; jejich působení k užítku matematických a fyzikálních věd však zůstalo většinou zachováno. Tak např. nakladatelství Jednoty vplynulo do nakladatelství Čs. akademie věd a knihtiskárna po znárodnění zůstává specializovanou matematicko-fyzikální tiskárnou. Svůj dům v Žitné ulici v Praze věnovala Jednota r. 1951 státu pro účely vědy. Je v něm nyní umístěn Matematický ústav ČSAV, který převzal také knihovnu Jednoty věnovanou téhož roku státu.

Časopis pro pěstování matematiky a fyziky pokračuje nyní ve dvou časopisech matematických a dvou fyzikálních, které vydává ČSAV. Původní Rozhledy matematicko-přírodovědecké vydává nyní pod názvem Rozhledy matematicko-fyzikální z pověření ministerstva školství a kultury Státní pedagogické nakladatelství, avšak za odborné péče Jednoty, která jmenuje redakční radu. Úlohu didakticko-metodické části Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky převzaly v rozsáhlejší míře nové speciální časopisy didakticko-metodické, které vydává ministerstvo školství a kultury.

R. 1956 došlo k reorganizaci Jednoty na podkladě nového organizačního řádu přizpůsobeného činnosti za nových poměrů a Jednota se stává jednou z vědeckých společností přidružených k nově vybudované Čs. akademii věd. Činností Jednoty v tomto posledním období se zde již nebudeme zabývat. Poznamenejme jen, že Jednotě odpadla starost a péče o hmotnou základnu pro podporu vědy a vyučování, avšak mnohonásobně narostly její ideové a organizační úkoly zejména v důsledku neobyčejného kvantitativního a kvalitativního rozvoje vědeckovýzkumné práce v matematických a fyzikálních vědách. V souvislosti s budováním materiální základny komunistické společnosti jsou matematika a fyzika zvláště významnými a potřebnými vědami, jejichž nových výsledků bádání se má využívat pro rozvoj nové techniky s mnohonásobně vyšší produktivitou práce.

Tyto zásadní změny ve společenské funkci matematiky a fyziky a na ně navazujících věd technických probíhají tak rychle a nároky na potřebný počet matematiků, fyziků, jakož i inženýrů rostou tak prudce, že předbíhají současný stav hodnocení jejich společenského významu v širokých vrstvách lidu. Doznívá tu ještě vliv předchozí buržoazní republiky, jejíž vyspělý průmysl byl většinou v područí cizích koncernů a monopolů. Ty neměly zájem na rozvoji naší vědy podporující zdokonalování výrobní techniky, protože větší zisk jim přinášely licence na patenty, které byly získány na základě vědeckovýzkumných prací konaných v zahraničí. Proto naše matematická a fyzikální věda vlastně živořila namnoze jen na vysokých školách a byla odtržená od života a jeho potřeb. Ve společenském postavení nemohli pak matematikové a fyzikové vůbec soutěžit třeba s lékaři nebo právníky a dokonce i společenský význam inženýrů byl hodnocen poměrně nízko. S pozůstatky toho se setkáváme dnes v relativně stále ještě malém zájmu nejen o studium matematiky a fyziky, ale i o technická studia, jejichž základem je právě matematika a fyzika. K tomu přistupuje jako další

faktor značně rozšířené mínění, že matematika je velmi obtížná a že se jí může opravdu naučit jen poměrně málo lidí.

Tímto nedostatkem našeho současného života, se kterým zápasíme již několik let, je také poznamenáno jubileum Jednoty, které je do jisté míry právě jubileem matematiky a fyziky u nás. Proto v dohodě s Čs. akademií věd a s ministerstvem školství a kultury a pod jejich záštitou bude jubilejní rok 1962 také rokem propagace významu matematiky a fyziky na naší cestě ke komunistické společnosti a získávání zejména naší mládeže k vysokoškolskému studiu s uvedeným zaměřením.

Jubilejní rok Jednoty bude vyplněn mnoha koordinovanými akcemi, které jednotlivě vyzdvihnou tu nebo onu stránku jubilea. O knize F. Veselého, která podává hlavně pohled na historii vývoje Jednoty, a o jubilejním sjezdu jsme se již zmínili. Aby pomohla při podněcování zájmu o vědeckou práci a o zvyšování úrovně vyučování v matematice a fyzice, zřídila Jednota vyznamenání spojená s peněžitými odměnami, která udělí na jubilejním sjezdu za vynikající vědecké práce mladým vědeckým pracovníkům a za úspěchy v didaktice a metodice nebo v učitelské praxi učitelům. Vyznamenání obdrží také jubilejní medaili, kterou umělecky vytvořil profesor Vysoké školy umělecko-průmyslové Jan Nušl.

V rámci jubilejního roku uspořádá Čs. akademie věd ve spolupráci s Jednotou dvě vědecké konference s mezinárodní účastí. Bude to konference o diferenciálních rovnicích v Praze začátkem září a symposium o luminiscenci v Liblicích koncem září. Další vědeckou konferenci o elektronice pořádá Karlova universita spolu se Státním výborem pro rozvoj techniky a Jednotou koncem dubna. Jednota sama organizuje dvě konference zaměřené na problémy didaktické: začátkem července v Praze konferenci s problematikou fyzikální a v říjnu na Slovensku s problematikou matematickou. Ministerstvo školství a kultury v součinnosti s Jednotou uspořádá výstavu učebních pomůcek fyzikálních a matematických v Národním technickém muzeu od června do srpna 1962.

Pobočky Jednoty, jichž je dnes na území republiky dvacet, uspořádají jednak své jubilejní veřejné schůze, jednak budou organizovat přednášky a besedy na školách i v závodech, na nichž bude osvětlován význam matematiky a fyziky a propagováno jejich studium. Pobočky budou přitom spolupracovat také s orgány vědeckých technických společností, ČSM a ROH, mnohé z nich uspořádají i další propagační akce jako výstavy knih, přístrojů apod.

Do slavnostního rámce jubilejního roku budou také letos zařazeny matematická olympiáda a fyzikální olympiáda, které Jednota každoročně organizuje s ministerstvem školství a kultury. Nadto se bude v naší republice letos konat čtvrtý ročník mezinárodní matematické olympiády, které se zúčastní vítězi olympiád z Bulharska, Maďarska, Německé demokratické republiky, Polska, Rumunska a SSSR.

Propagaci matematických a fyzikálních věd zařadily letos do programu své činnosti také Vědecké technické společnosti při ROH a Společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí a do propagace se zapojuje také tisk, rozhlas, televize a film.

Také Československá pošta se zúčastní oslav vydáním dvou poštovních známek k jubileu Jednoty.

Bohatý program jubilejního roku ukazuje našemu lidu, že strana a vláda a pod jejich vedením všechny naše vědecké a kulturní instituce projevují mimořádný zájem a péči o rozvoj matematických a fyzikálních věd a o jejich výuku. Péče o tyto dva významné úkoly přísluší v rámci jejích možností také Jednotě, která sdružuje všechny naše matematiky a fyziky bez rozdílu pracoviště, ze škol středních a vysokých, z vědeckých ústavů akademií i resortů a konečně i studentský dorost. Jubilejní rok také zavazuje všechny členy Jednoty, aby v duchu jejích starých tradic věnovali část své dobrovolné práce pro společnost také společnému úsilí o nové a další úspěchy při řešení těchto úkolů. Vždyť nikdy dosud nebyla perspektiva budoucnosti tak přitažlivá a strhující.